

Dansk sproghistorie

4

1700-1525: ældre nydansk

Thomas Olander

Roots of Europe, INSS, Københavns Universitet

27. september 2010

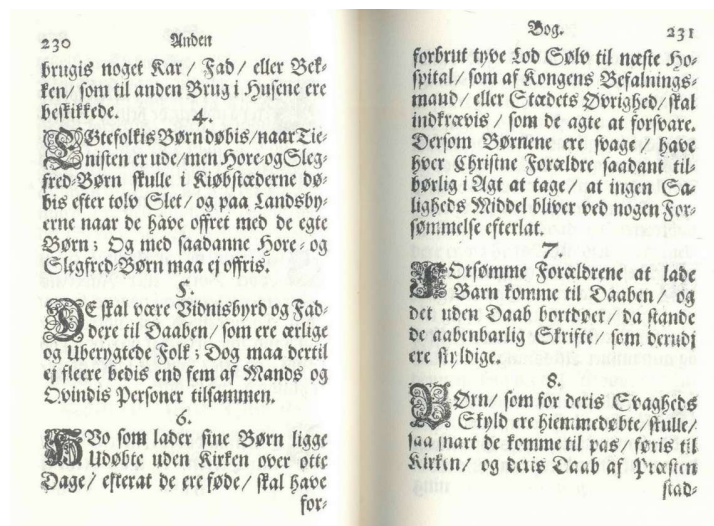
► i dag

- periodeinddelingen af dansk
- Christian 5.s Danske Lov (1683)
- Leonora Christina, *Jammers Minde* (1674/1693)
- Christian 3.s bibel (1550)
- tema: sprogforandring 1: fonologi

▸ periodeinddelingen af dansk

- 200-800: urnordisk
- 800-1100: olddansk
- 1100-1350: ældre middeldansk
- 1350-1525: yngre middeldansk
- 1525-1700: ældre nydansk
- 1700-nu: yngre nydansk

▸ Christian 5.s Danske Lov (1683)

▸ Christian 5.s Danske Lov (1683), 1/2

Karker, *Dansk i tusind år*, tekst 57

1-24-50

- *far*
  - enstavelsesformen er den oprindelige (jf. oldisl. *ferr*)
  - også i *bærer, skærer, smører, spørger* (jf. oldisl. *berr, skerr, smyrr, spyrr*)
  - tidligere også: *vis* 'viser', *men* 'mener'

3-11-10

- *hvor mange Baadsfolk hand inden Skibsborde haver*
- *Rejsis*
- *bevise dennem ... at være døde*

▸ Christian 5.s Danske Lov (1683), 2/2

- *blive*

6-13-1

- *bøde, stande*
- *half femte*
  - jf. $1\frac{1}{2}$, kl. 16.30 og 90

▸ Leonora Christina (1621-98)

billede fra
commons.wikimedia.org

▸ Leonora Christina, *Jammers Minde* (1674/1693), 1/2

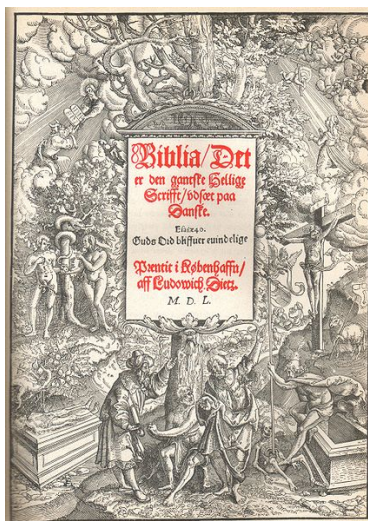
Karker, *Dansk i tusind år*, tekst 56

- *Jammers Minde*
- *Oc*
- *begierendis*
  - ældste dansk: *en spisende mand* 'en mand der spiser'
vs. *et spisendes æble* 'et æble der spises'
- *Ded*
- *Huilcken paa sit Embedis wegne*
  - jf. latin: *qui me uiderunt* 'og da de så mig'
- *Kaarsset att bære*
  - jf. ty. *das Kreuz zu tragen*

▸ Leonora Christina, *Jammers Minde* (1674/1693), 2/2

- *fare wel*
- *huis*
  - lånt fra middelnedertysk *wes* 'hvad'
  - bruges som betingelseskonjunktion fra reformationstiden
  - betydningsudvikling: 'hvad' → 'hvad som helst' → 'dersom'
- *eder*
- *hender*
- *Hun er eder icke wreed*

▸ Christian 3.s bibel (1550)

billede fra
no.wikipedia.org

▸ Christian 3.s bibel (1550), 1/3

Karker, *Dansk i tusind år*, tekst 49

- *thu*
  - oldisl. *tveir* (mask. akk. *tvá*)
- *haffde*
  - ikkeinitialt *v* skrives *ffu* eller *ffw* foran vokal, *ff* ellers
- *hoss*
  - af subst. *hus*
  - jf. fransk *chez* 'hos' < lat. *casa* 'hus, hytte'
- *opstigede*
  - jf. oldisl. *stíga*, *steig/sté*, *stigum*

▸ Christian 3.s bibel (1550), 2/3

- *ginge*
  - prt. sg. *gik* < *genk < *geng, jf. ty. (er) *ging*
- *gresgong*
- *drømde*
  - *-de* efter stemt konsonant: *førde*, *gemde*, *hengde*, *tregde*
  - *-te* efter ustemt konsonant: *frelste*, *tenckte*
- *fornemme*
- *vor*

▸ Christian 3.s bibel (1550), 3/3

- *hannem*
  - forstadie til *ham*
  - gammel dativform, svarer til oldisl. *honum* (mask. dat. sg. af *hann*)
- *fule*
  - jf. sv. *fågel*
  - *flue, hu, tie, kvie* (jf. sv. *fluga, håg, tiga, kviga*)
- *fordi, at*
  - middeldansk *for thy (at)* 'for det at'
- *(hand) høre*
  - 1992: *skal høre*

▸ tema: sprogforandring 1: fonologi, 1/2

- alternationer inden for ét sprog
  - *rå, strå, skrå, stål* vs. *råstyrke, stråmand, skråsikker, ståltråd*
    - men *mål, målmand*
  - stødforhold: *ond, tung, lang, land* vs. *onde, tunge, lange, lande*
  - omlyd: *mand, stang, tang, lang, mange* vs. *mænd, stænger, tænger, længere, mængde*

▸ tema: sprogforandring 1: fonologi, 2/2

- regelmæssige korrespondenser mellem forskellige sprog
  - da. *hus, mus, lus* ~ eng. *house, mouse, louse*, ty. *Haus, Maus, Laus*
  - da. *tand, tam, to, ti* ~ ty. *Zahn, zahm, zwei, zehn*
  - da. *tre, tynd, tommelfinger, torn* ~ ty. *drei, dünn, Daumen, Dorn*
    - men *taske, tumble, typisk* ~ ty. *Tasche, taumeln, typisch*